

HARIDUS- JA
TEADUSMINISTEERIUM

Andekuse märkamise ja arendamise kontseptsioon

Haridus- ja Teadusministeeriumi noorte- ja andepoliitika osakond

2021

Sissejuhatus

Mõned inimesed saavad sünniga kaasa anded, mis võimaldavad neil muuta maailma. Osa neist jõuab tippu, teistel jäävadki anded teostamata potentsiaaliks. Põhjus peitub ande märkamatuks jäämises või selle ebapiisavas arendamises. Kaotsi läinud anne on väikesele riigile ja rahvale korvamatu kahju.

Andekuse määratlemine on pikka aega olnud paljude teoreetikute tähelepanu all. Mõned arvavad, et andekus peitub silmapaistvas intelligentsis¹, teised näevad andekuses kõrgete võimete, loovuse ja pühendumuse kombinatsiooni². Andekuse märkamine ei ole täppisteadus³, mistõttu on laialt tõlgendusruumi, kui palju on tegelikult populatsioonis andekaid inimesi. Mõõduka hinnangu alusel võib neid ühiskonnas olla 10%⁴.

Pea pooled andekatest lastest Eesti koolides võivad jääda märkamata või võimetekohaselt arendamata, sest õpetaja tähelepanu ja aeg kulub peamiselt nõrgemate õpilaste järjele aitamisele.⁵

Valitsus on seadnud annete märkamise ja arendamise üheks järgmiste aastate prioriteediks. Nii noorte⁶ kui ka haridusvaldkonna⁷ arengukavad 2021–2035 on seadnud eesmärgiks töötada välja ja rakendada terviklik taustsüsteem andeka õppija igakülgseks ja juhtumipõhiseks toetamiseks alates alusharidusest. Annete maksimaalse väljaarendamise toetamine loob aluse rahvusliku rikuse kasvatamisele.

Kontseptsiooni eesmärk

Selle kontseptsiooni aluseks on 2020. aastal ülikoolide, õpetajate ja huvikoolide esindusorganisatsioonide koostatud „Analüüs ja ettepanekud annete märkamiseks”⁸, milles leitakse, et praegune annetega tegelemine vajab täiendamist nii õpilase, kooli kui ka riigi vaates. Annete märkamisele ja välja arendamisele on vaja läheneda strateegilisemalt ja terviklikumalt ning pakkuda enam läbi mõtestatud tegevusi.

Eesmärk on sõnastada üldpõhimõtted, mille põhjal lepatakse kokku riikliku andepoliitika eesmärgid ja tegevusplaan.

Kontseptsiooni rakendumise tulemusel on loodud:

- 1) arusaam andekusest ja selle arendamiseks vajalikest meetmetest;
- 2) juhendmaterjalid andekate märkamiseks ja arendamiseks alates alusharidusest;

1 Piirto, J (1994). Talented children and adults: Their development and education. New York: Merrill.

2 Renzulli, J. S. (1986). The three-ring conception of giftedness: A developmental model for creative productivity. In R.J. Sternberg & J. E. Davidson (Eds.), Conceptions of giftedness (pp. 53–92). New York: Cambridge University Press

3 Goodhew, G (2009). Meeting the needs of gifted and talented students. London: Continuum International Publishing Group

4 Belanger, J; Gagne, F (2006). Estimating the Size of the Gifted/Talented Population From Multiple Identification Criteria Journal for the Education of the Gifted. Vol. 30, No. 2, pp. 131–163.

5 Sepp, V (2010). Andekusest ja andekatest lastest. Tartu: AS Atlex

6 https://www.hm.ee/sites/default/files/noortevaldkonna_arengukava_2021-2035_eelnou_seisuga_23.04.2020.pdf

7 https://www.hm.ee/sites/default/files/eesti_haridusvaldkonna_arengukava_2035_seisuga_2020.03.27.pdf

8 https://siseveeb.hm.ee/yhiskaustad/_layouts/15/WopiFrame.aspx?sourcedoc={3D69342B-EDEF-429A-AFA3-4CC48ED6CB38}&file=Andekate%20anal%C3%BC%C3%BCs%20ja%20ettepanekud_nov.2020.docx&action=default

- 3) nii formaal- kui mitteformaalhariduses õpetajate/juhendajate koolitamise ja nõustamise süsteem andekate märkamiseks ja juhendamiseks;
- 4) andekate individuaalsete õpiradade nõustamise süsteem;
- 5) riiklik andekate õpilaste andmekogumise süsteem;
- 6) andekate õpilaste ja nende õpetajate/juhendajate tunnustamissüsteem;
- 7) tervikpilt andekatele mõeldud tegevustest ja tegevuste läbiviijatest.

Praegune olukord

Üldhariduskoolidel ei ole head ülevaadet andekate õpilaste ja neile pakutavatest programmide kohta. Eesti hariduse infosüsteemis (EHIS) kogutakse erivajaduse klassifikaatori kaudu andmeid andekate õpilaste kohta, kuid kuna EHISesse märkimise üle puudub hetkel nii kontroll kui ka stiimulid, on märgitav andekate arv kooliti üsna küsitava väärtusega.⁹ Selgemalt panustab andekate õpilaste arendamisse huviharidus.

Andekatele õpilastele suunatud tegevused võib jagada üldjoontes neljaks:

- teaduse populariseerimine;
- süvaprogrammide pakkumine;
- õpilaskonkurssid ja olümpiaadid;
- konkursid.

Teaduse populariseerimise panustavad peamiselt Eesti suuremad ülikoolid, Teaduskeskus Ahhaa, Energia Avastuskeskus, Proto Avastustehas, Rakett 69 Teadusstuudiod ning Eesti Teadusagentuur (TeaMe+ vahendite raames tehtavad tegevused).

Süvaprogramme loodus- ja täppisteadustes pakub üldhariduskoolide õpilastele Tartu Ülikooli teaduskool. 2020/21. õppeaastal oli teaduskooli pakutavatest koolitustest 23 kursust suunitlusega "ettevalmistus olümpiaadideks" (tippvõimekatele). Lisaks korraldab TÜ teaduskool õppesessioone ja treeninglaagreid rahvusvaheliste ainevõistluste kandidaatidele. Ka õpikodade programmi suunitlus on võimekamatele õpilastele. Peale Tartu Ülikooli pakub olümpiaadideks ettevalmistavaid kursusi ka Tallinna Tehnikaülikool.

Kõige süsteemsemaks haridusprogrammiks andekatele õpilastele on peetud **olümpiaade**.¹⁰ 2019. aastal korraldati haridusministeeriumi toetusel 28 olümpiaadi ja 19 võistlust. Kõige enam korraldas neid Tartu Ülikool. Lisaks panustasid suures mahus võistluste korraldamisse ka TLÜ ja TTÜ. Eesti Kunstihariduse Ühing, Eesti Muusikaõpetajate Liit, Inimeseõpetuse Ühing, Eesti Ajaloo- ja Ühiskonnaõpetajate Selts, SA Junior Achievement, Eesti Väitlusselts, Statistikaamet ja Tuulberg Index OÜ panustasid igaüks ühe võistluse toimumisse.

Õpilaskonkursside ja õpilaste teadustööde riiklikke **konkursse** korraldab ETAg. Nende eesmärgiks on väärtustada õpilaskonnas teadus- ja arendustegevust ning innovatsiooni. Tartu Keskkonna- ja hariduskeskus korraldab keskkonnaalaste uurimistööde konkurssi. Lisaks korraldavad andekate arendamiseks ainekonkursse Eesti Muusikakoolide Liit ja Eesti Kunstikoolide Liit.

9 Serbak, K (2019). Andekad Eesti hariduses. Tartu: Haridus- ja Teadusministeerium.

10 Sepp, V (2009). Olümpiaadid peegeldavad haridussüsteemi ja ühiskonda. Haridus 9–10. 29–31.

Paljud huvikoolid võtavad noori vastu vastavalt vajalike võimete ja eelduste olemasolule. Töö noortega on sageli individuaalne ja võimetele vastav. Talentide proovile panekuks ja esiletoomiseks korraldatakse esinemisi, võistlusi ja konkursse. LTT (loodus- ja täppisteadused ning tehnoloogia) tegevusi koondab ja esindab Eesti Teadushuvihariduse Liit, mille üheks peamiseks valdkonnaks on robotika oskuste arendamine. Tantsuvaldkonna tegevusi juhib Eesti Tantsuhuvihariduse Liit, mis korraldab festivali Koolitants. Eesti Koolispordi Liit koos Eesti Akadeemilise Spordi Liidu ja Eesti Kutsekoolispordi Liiduga korraldavad üleriigilisi koolidevahelisi võistlusi. Samuti toetatakse õpilaste osalemist rahvusvahelistel võistlustel.

Andekuse mõiste ja seadused

Ehkki andekusega tegelevad paljud organisatsioonid, on andekuse mõiste Eestis üheselt määratlemata. Praktikas on levinud määratlus, mille järgi „on andekus individuaalne potentsiaal saavutada silmapaistvat edu või erakordseid tulemusi ühel või mitmel alal”¹¹.

Selle kõrval esineb haridusringkondades ulatuslikumalt Howard Gardneri¹², Joseph Renzulli¹³ ja John Marlandi¹⁴ teooriatest johtuvaid andekuse käsitlusi. Marlandi andekuse kontseptsioon oli aluseks ka põhikooli- ja gümnaasiumiseaduse eelmisele, kuni 31.01.2018 kehtinud versioonile.

Eesti seadusandjad on kehtivas põhikooli- ja gümnaasiumiseaduses¹⁵ öelnud õpilase andekuse kohta järgmist:

§ 37 lõige 4: „Kui ilmneb õpilase andekus, tagatakse talle koolis individuaalse õppekava rakendamise ning vajaduse korral täiendav juhendamine aineõpetajate või teiste spetsialistide poolt haridusprogrammide või haridusasutuste kaudu.”

Koolieelse lasteasutuse riiklikus õppekavas liigitatakse andekus haridusliku erivajaduse alla. Määruse § 8 lõige 2 ütleb: „Erivajadusega lapse, sealhulgas andeka lapse arengu toetamine lasteaias on meeskonnatöö, mille toimimise eest vastutab lasteasutuse juhataja.” Sama paragrahvi lõige 3 sätestab: „Vajadusel koostavad rühma pedagoogid õppeaasta algul koostöös logopeedi/eripedagoogi jt spetsialistidega ning lapsevanemaga lapsele individuaalse arenduskava.”¹⁶

11 Sepp, V (2012). Andekas õpilane klassis. Tartu: Tartu Ülikooli Teaduskool.

12 Gardner kirjeldab indiviidi võimeid ja oskusi erinevate andelaadide järgi. Inimene võib olla andekas keeleliselt, muusikaliselt, kehalis-kinesteetiliselt (käeline või sportlik andekus), loogilis-matemaatilise ja ruumilise mõtlemise poolest, suhtlemises (interpersonaalne andekus), probleemidesse süüvimises (intrapersonaalne andekus), looduse tajumises ja eksistentsialistlikes küsimustes. (Frames of mind: The theory of multiple intelligences, Gardner, 1983/2006).

13 Andekus avaldub keskmisest kõrgemate üld- või valdkondlike võimete, loovuse ja tegevusele pühendumuse koosmõjul. Renzulli on veendunud, et 10–15% inimestest on andekad ning seda igas klassis ja mistahes õpilaste grupis.

14 Andekaks võib pidada lapsi, kes on näidanud mõnda järgmistest võimetest eraldi või kombineeritult: 1) üldist intellektuaalset võimekust; 2) spetsiifilist akadeemilist võimekust; 3) loomingulist mõtlemist; 4) liidrivõimeid; 5) võimekust tegeleda kujutava või näitekunstiga; 6) psühhomotoorset võimekust.

15 <https://www.riigiteataja.ee/akt/116042021006>

16 <https://www.riigiteataja.ee/akt/13351772>

Kitsaskohad andekate arendamisel

Praeguse Eesti haridussüsteemi suurimaks probleemiks andekate noorte arendamisel on tegevuste killustumine. Organisatsioonid teevad omavahel vähe koostööd ja sageli on tegevused ühekordsed, ilma süsteemse jätkuta.

Andekate õpilaste märkamise ja annete arendamise kaardistus toob sihtrühmade lõikes välja palju murekohti. Alljärgnevalt on need esitatud riigi, kooli ja õpilase vaatest.

Riigi poolt vaadatuna puudub:

- ▶ terviklik arusaam andekatele suunatud tegevustest ja arenguvajadustest;
- ▶ üksmeel andekate arendamisega seotud tegevuste koordineerimisest ja (juht)nõukogu, mis otsustab tegevuste asja- ja ajakohasuse;
- ▶ õpilaste annete väljaselgitamise süsteem nii formaal- kui mitteformaalhariduses;
- ▶ andekate arendamist toetav õpetajate nõustamise ja koolitamise süsteem;
- ▶ piisav sidusus formaal- ja mitteformaalõppe vahel (VÕTA sarnaste põhimõtete rakendamine üldhariduses);
- ▶ terviklik info kogumise süsteem andekate kohta.

Kooli ja õpetajate vaates puudub:

- ▶ õpetajatel oskus andekaid märgata ja õpet korraldada;
- ▶ ressursid annete arendamiseks ja andekate toetamiseks;
- ▶ andekate õpilastega seotud osapoolte (huvikool, vanemad, õpetajad jne) toimiv koostöö annete arendamiseks.

Õpilaste seisukohtade kaardistus toob välja, et andekate arendamise süsteem:

- ▶ ei arvesta õpilase individuaalsusega;
- ▶ ei paku õpilasele ja ta vanematele piisavalt õppe- ja tuginõustamist;
- ▶ on liialt võistlemisele orienteeritud.

Lahendused andekate süsteemsel arendamisel

Riiklikku andepoliitika kujundamise, tegevuste ja ressursside kavandamise eest vastutab Haridus- ja Teadusministeerium. Andekate arendamisele suunatud tegevusi koordineerib Haridus- ja Noorteamet.

Oluline on märkida, et valdkonna terviklikuks arendamiseks tuleb lisaks HTMi haldusalas olevatele tegevustele arvestada ka teiste ministeeriumite haldusalas õpilastele suunatud tegevusi. Näiteks kunsti-, muusika- ja spordivaldkond kuulub Kultuuriministeeriumi haldusalasse. Statistikaavaldust korraldab Statistikaamet on aga hoopis Rahandusministeeriumi valitsemisalas.

Haridussüsteemi läbiva tervikliku lähenemise saavutamiseks on vaja astuda järgmised sammud.

1. Moodustada otsustusnõukogud, kus on esindatud haridus- ja andekusvaldkonnaga seotud osapooled: ülikoolide, õpetajate, ainelitute ja esindusühingute, huvihariduse ning riigi esindajad.

Otsustusnõukogud jagunevad omakorda juht- ja valdkonnanõukoguks.

Juhtnõukogu moodustatakse HTMi juurde ja selle ülesanne on annete arendamise prioriteetide ja tegevussuundade täpsem sõnastamine ning eelarve planeerimine ja kinnitamine. Sealjuures tuleb arvestada valdkonnanõukogu ettepanekutega. Juhtnõukokku kuuluvad andekuse eksperdid, ülikoolide ja õpetajate esindajad, valdkonnanõukogu ja HTMi esindajad.

Valdkonnanõukogu moodustatakse Harno (Haridus- ja Noorteamet) juurde ning selle ülesanne on valdkondade (keeled, sotsiaal-, loodus-, täppisteaduste-, tehnoloogia-, kunstiained ja üldpäädevused) jätkusuutliku arengu jälgimine, tegevuste sh üleriigiliste olümpiaadide, õpilaskonkursside ja konkursside korraldamise kavandamine, olümpiaadide ja õpilaskonkursside kvaliteedi seire ning eelarve jaotuseks ettepanekute tegemine. Valdkonnanõukogusse kuuluvad ainevaldkonna eksperdid ülikoolidest, ainelitute, huvialavaldkondade esindusühingute ning õpilaste esindajad.

Otsustusnõukogude ülesandeks on aidata luua terviklikku andepoliitikat.

2. Määratleda andekuse mõiste ja täpsustada selle alusel seadusi.

Juhtnõukogu koos valdkonnanõukoguga töötavad välja:

- andekuse mõiste;
- andekate väljaselgitamise süsteemi;
- andekate kohta andmete kogumise süsteemi;
- ettepanekud seaduste täpsustamiseks alates alusharidusest.

3. Välja töötada annete arendamise peamised tegevussuunad, milleks on:

- õpetajate nõustamise ja koolitamise süsteemi loomine;
- andekate märkamise juhendmaterjali loomine;
- annete arendamise põhimõtted nii formaal- kui mitteformaalhariduses;
- formaal- ja mitteformaalõppe lõimimine;
- õpilaskonkursside ja konkursside süsteemi korrastamine;

- koostööprojektide formaadi loomine koostööks valdkonna tippudega;
- andekate õpilaste nõustamissüsteemi loomine;
- andekate õpilaste ja nende juhendajate tunnustamise süsteemi loomine.

Lisaks nõukogu juhtrollile on tähtis kaasata valdkonna eksperte väljastpoolt nõukogusid (näiteks ülikoolidest).

4. Jagada tööülesanded ja planeerida eelarve

Viimases etapis lepitakse kokku organisatsioonide vaheline valdkondlik tööjaotus ja tegevuskava. Tähtis on, et tegevused oleks kõigile andekatele võrdselt kättesaadavad ja tagaks võimalikult paljude annete maksimaalse toetamise ja väljaarendamise. Oluline on välistada dubleerimist. Tegevuste selge jaotamine ja tegevuskava loomine võimaldavad luua täpse eelarveprognoosi.

Kontseptsiooni võib vaadata kui riiklikku andepoliitika teekaarti. Ülaltoodud põhimõtete heakskiitmisel koostatakse nende põhjal tegevusplaan koos eeldatava ajakavaga.